

Кравчук М.В.
к.ю.н., доцент, доктор права УВУ,
завідувач кафедри теорії та
історії держави і права
Тернопільського національного
економічного університету
Мудрак Р.М.
аспірант першого року навчання ТНЕУ

ЮРИДИЧНИЙ КЛІНІЧНИЙ РУХ В СИСТЕМІ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі українського державотворення вагомим його завданням є успішне проведення реформ у різних галузях суспільного життя, Серед таких пріоритетів, визначено освіту України і, в першу чергу, юридичну (саме для випусників-юристів освітнього рівня “бакалавр” для продовження навчання МОН України був запроваджений “пілотний проект” – здача ЗНО). На це було звернено увагу у попередніх наукових розробках [11; 12]. У статтях було зазначено, що “серед актуальних проблем, що їх висунуло сьогоднішня незалежна Україна перед юристами, науковцями та працівниками різних державних і громадських інституцій, є проблема підвищення ефективності правової освіти, формування правової свідомості населення та на цій основі забезпечення дії принципу верховенства права” [12, с. 7].

Крім того, акцентовано, що “сучасний навчальний процес перевантажений вивченням масиву нормативно-правових актів і не достатньо орієнтований на юридичну практику випусників-спеціалістів та поверхнево стимулює індивідуальну навчальну активність студентів” [12, с. 8]. На це вказав також В. Єлов: “за нинішніх умов, коли йде кардинальне оновлення законодавства, а випускники юридичного ВНЗ лише проходять курс навчання за традиційно-лекційною системою, яка спирається на правові дисципліни без набуття необхідних професійних навичок застосування норм матеріального права до реальних ситуацій, в які потрапляють їх клієнти, вони відчують себе не готовими повноцінно працювати як юристи, оскільки не вміють опитувати (брати інтерв’ю), консультувати клієнтів, складати та подавати юридичні документи, здійснювати підготовку до справи, брати участь у процесі, опитувати свідків, сторін, виступати у судових дебатах” [12, с.8; 9, с. 5]. За твердженням І. Сенчак, навіть випускники найпрестижніших юридичних вишів стикаються з проблемою працевлаштування, оскільки вимогою більшості роботодавців є наявність в особи практичного досвіду діяльності за спеціальністю [17, с. 40]. Хоча потреба в юристах для України є нагальною. З приводу цього В.Ф. Опришко наводить дані, що у Сполучених Штатах Америки на одну тисячу громадян припадає 34 юристи, в Німеччині — 17, в Японії — 14, а в Україні — лише 3 [18, с. 14].

Вищевказане підтверджує доцільність наукового опрацювання теми юридичної клінічної освіти в системі правової освіти в Україні.

Особливості становлення та діяльності юридичних клінік знайшли відображення у працях А. О. Галая, Н. С. Дубчак, М. В. Дулеби, В. А. Єлова,

Ж. В. Завальної, П. Є. Казанського, Р. С. Кацавця, В. М. Кравчук, М. Т. Лоджука, А. О. Люблінського, Ю. А. Моїсєєва, В. В. Молдована, М. В. Удода, Ю. О. Фігель та інших.

Ось тому **метою цієї наукової розробки** є висвітлення особливостей запровадження юридичних клінік в Україні та обґрунтування значимості їх для підвищення рівня правової освіти в Україні.

За твердженням А.Галая юридична клініка – це особливий механізм сприяння якості освіти, що проявляється в створенні для студентів можливості під час навчання практикуватися в юридичній професії, виконуючи аналітичну та безпосередньо правозахисну роботу [7, с.4].

В.М. Кравчук підкреслює, що крім вищезазначених ознак, ЮК відіграє важливу роль у виробленні засад формування громадянського суспільства [10].

На думку О.П. Ващук та Р.Ю. Гера, “на початках юридичні клініки в Україні, запроваджені прогресивними юристами-правозахисниками не мали навчальної мети, а надавали юридичну допомогу малозабезпеченим” [6, с. 5].

З ряду публікацій відомо, що перша юридична клініка в Україні з’явилась у 1996 р. під назвою “Pro bono” – в перекладі з латини означає “На благо” [7; 13]. Хоча в офіційному реєстрі юридичних клінік України значиться, що вказана юридична клініка заснована у 1995 р. [8]. За іншими даними, першою була юридична клініка (Центр практичного навчання) Донецького національного університету [16, с. 29]. Однак, врахувавши майже 20-річний позитивний досвід діяльності юридичних клінік в Україні, необхідно звернути увагу на існування проблем, усунення яких у значній мірі підвищить ефективність їхньої діяльності [13, с. 40].

Певне правове підґрунтя розвитку ЮК в Україні започаткувала Програма правової освіти населення України, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. Вона закріпила курс розвитку в державі правової освіти та виховання громадян в дусі поваги до закону і прав людини. З цією метою було затверджено і Положення про Всеукраїнську міжвідомчу координаційно-методичну раду з правової освіти населення [17].

Згодом, 18 жовтня 2001 р., з метою підвищення рівня правової освіти населення, створення належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права і обов’язки Указом Президента України була затверджена Національна програма правової освіти населення [5].

Відповідно до чинного на той час Закону України «Про вищу освіту», Указу Президента України від 18 жовтня 2001 року «Про Національну програму правової освіти населення», Наказу Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2006 р. в університетах та інститутах створюються структурні підрозділи – юридичні клініки. У даний час формуються власні українські стандарти для діяльності юридичних клінік.

Нині в Україні створення юридичних клінік набуло значного поширення. Так, за даними реєстру Асоціації юридичних клінік на червень 2014 р. зареєстровано 57 юридичних клінік [3]. Тут проглядається динаміка процесу функціонування юридичних клінік, який перебуває у постійному русі. Кількість юридичних клінік в Україні залежить від різних факторів і чинників, в першу чергу від ентузіазму

організаторів юридичних клінік і прихильників юридично-клінічного руху, правового статусу юридичної клініки, їх стабільного фінансування і матеріального забезпечення та підтримки різних інституцій. Кожна з них обирає свій напрям і спеціалізацію в певних галузях права: цивільному, кримінальному, господарському, екологічному. Юридичні клініки створюються на базі юридичних вищих навчальних закладів і факультетів у різних організаційно-правових формах, де студенти старших курсів під керівництвом викладачів-кураторів надають безкоштовну юридичну допомогу малозабезпеченим верствам населення, що є вкрай важливим для майбутніх фахівців, які на практиці мають змогу застосувати отримані правові знання та виробити професійні навички юриста. Тут доречно підкреслити, що головна мета юридичних клінік – це навчання студентів-кліністів щодо практичного виконання обов'язків юриста у різних ситуаціях його діяльності. Тому це важливе відповідальне освітнє-соціальне завдання зможуть успішно організувати викладачі-куратори, які є високопрофесійними викладачами-науковцями з глибоким володінням юридичної практики, або високопрофесійні юристи-практики з ґрунтовною науково-методичною підготовкою.

Новий етап посилення діяльності юридичних клінік розпочався після прийняття у серпні 2006 року Міністерством освіти і науки України наказу “Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу” [1]. Саме цим Положенням було закріплене визначення “юридичної клініки” як підрозділу вищого навчального закладу III-IV рівня акредитації, що здійснює підготовку спеціалістів, магістрів за напрямом “Право” та створений для отримання практичних навиків студентами. Тобто воно фактично визнавало юридичну клініку як необхідний підрозділ будь-якого вищого навчального закладу III-IV рівня акредитації, що мав юридичний факультет. Також у 2006 році було скликано перший Всеукраїнський з'їзд юридичних клінік України, який у певній мірі активізував їх роботу [12, с.16].

У попередніх публікаціях зазначено, що прикладом успішного й ефективного використання “юридичної клініки” в навчальному процесі як інноваційної програми розвитку юридичної освіти у ВНЗ може слугувати створення і генезис “Тернопільської юридичної клініки” (далі – ТЮК) на базі Тернопільського національного економічного університету (далі – ТНЕУ). Будучи ентузіастами юридично-клінічного руху, члени Тернопільської міської громадської організації “Правозахисна організація “Аквітас” (далі – ТМГО ПО “Аквітас”), заснованої викладачами кафедри теорії держави і права ТНЕУ, з їх ініціативи при безпосередньому залученні ТМГО ПО “Аквітас”, в 2006 р. створили “Тернопільську юридичну клініку”. Її діяльність була організована з метою підвищення якості практичної складової підготовки студентів-юристів шляхом ліквідації диспропорції між теоретичними знаннями і практикою на основі договору між деканом юридичного факультету ТНЕУ і головою ТМГО ПО “Аквітас” та відповідно до вимог Наказу Міністра освіти і науки, молоді та спорту України № 592 від 03.08.06 р., спрямованого на підвищення рівня знань, умінь і навичок студентів юридичного факультету, впровадження в навчальний процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері надання юридичних послуг і проведення правопросвітницьких заходів. За результатами конкурсного відбору за

програмою “Імплементация діяльності юридичних клінік у сфери правового захисту громадян та процеси вдосконалення практичної освіти ВНЗ”, ТМГО ПО “Аквітас” від Міжнародного фонду “Відродження” отримала грантове фінансування проекту № 2604981. Це суттєво активізувало розвиток ТЮК, підвищило його ефективність, матеріальну спроможність і в цілому мотивувало активну дієвість членів організації та надало їй офіційного визнання [12, с.18-19].

Далі підкреслено, що свою роботу ТЮК проводила у складі п’яти навчально-консультативних груп на чолі із викладачами-кураторами (переважно з викладацького складу кафедри теорії держави і права юридичного факультету) та п’яти-шести найбільш активних студентів-консультантів у кожній групі. Така діяльність ТЮК може служити позитивним прикладом для впровадження юридично-клінічного руху в навчальний процес підготовки юристів як її модерна форма.

Стандартами юридичних клінік України, прийнятих Асоціацією юридичних клінік України, було передбачено лише дві організаційно-правові форми діяльності юридичних клінік: 1) у вигляді структурного підрозділу юридичного вищого навчального закладу чи факультету; 2) як формування при юридичному вищому навчальному закладі чи факультеті.

Юридична клініка як структурний підрозділ вищого навчального закладу в повному обсязі використовуватиметься як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів, надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення при дотриманні відповідних принципів діяльності юридичної клініки, за наявності правового регулювання її функціонування, а також інформаційного, матеріально-технічного, фінансового, документального та кадрового забезпечення виключно з боку навчального закладу, в структурі якого така клініка функціонує. У цьому плані уже підкреслювалося, що із набранням законної сили Законом України “Про вищу освіту” від 1.07.2014 р. почав свій відлік новий (більш сучасний) етап в генезі правового регулювання діяльності юридичних клінік в Україні, оскільки згідно з положеннями частини сьомої статті 33 цього закону юридичні клініки можуть бути структурними підрозділами вищого навчального закладу, а тому можна говорити про правове регулювання діяльності юридичних клінік уже на законодавчому рівні [12].

Підсумовуючи, доцільно підтвердити, що зараз вже ніхто не піддає сумніву значимість роботи юридичних клінік. Для низки закладів і факультетів мати у своїй структурі юридичну клініку є справою престижу. Юридичні клініки стали одним з необхідних і невід’ємних елементів навчального процесу, оскільки дозволяють студентів подолати розрив між теорією і практикою, між навчанням та реальними юридичними справами, переосмислити з точки зору практики. Тому в умовах розвитку вищої юридичної освіти, розробки її державних основ, інституціалізації юридичних клінік доцільно розглянути шляхи впровадження спецкурсу “Основи юридичної клінічної практики” до галузевих стандартів вищої освіти. Разом з тим у майже 180 вищих навчальних закладах України, які готують юристів, лише 57 ВНЗ мають сформовані юридичні клініки, а в решті “вишів” відсутня продуктивна практична спрямованість юридичної освіти. Отже, є очевидним, що юридичний клінічний рух необхідно кардинально активізувати з

метою істотного покращання практичної складової вищої юридичної освіти, а в цілому суттєвого підвищення якості підготовки юристів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: наказ Міністерства та науки України № 592 від 03.08.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №2. – С.680.
2. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року: наказ Міністерства освіти України від 13.07.2007 р., № 612.
3. Реєстр юридичних клінік України. Офіційна база даних юридичних клінік, дійсних та потенційних учасників Асоціації юридичних клінік України станом на червень 2014 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vk.com/doc154268065_337842607?hash
4. Байков Алексей. Что подразумевают под клиническими методами преподавания права / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lawclinic.ru.
5. Бородин І. Л. Деякі концептуальні положення юридичної клініки у практичному становленні майбутніх фахівців-правників / І. Л. Бородин, М. Новіков // Вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – № 2. – 2013. – С. 18-22.
6. Ващук О.Л. Посібник для консультанта юридичної клініки / О.Л. Ващук, Ю.Р. Гера. – Львів, 2008. – 248 с.
7. Галай А. О. Основні навчальні компоненти юридичної клінічної освіти: шляхи впровадження клінічного спецкурсу та практики студентів у навчальний процес вищих навчальних закладів в Україні: Навч. посіб. / А. О. Галай. – К. : КНТ, 2009. – 96 с.
8. Журавський В. Підвищення рівня науково-методичного забезпечення вищої юридичної освіти – шлях до європейської спільноти / В. Журавський // Юридический вестник. – 2003. – № 4. – С. 95-101.
9. Єлов В.А. Формування окремих професійних навичок роботи з клієнтом у студентів юридичних факультетів: навчальний посібник. – Луцьк. РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Л. Українки, 2003. – 72 с.
10. Кравчук В.М. Роль юридичних клінік у формуванні громадянського суспільства в Україні / В.М. Кравчук // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип.52. – С.431-436.
11. Кравчук М. В. Основні напрями реформування та стандартизації вищої юридичної освіти / М. В. Кравчук // Українсько-грецький міжнар. наук. юрид. журнал “Порівняльно-правові дослідження”. – 2009. – № 1. – С. 161-167.
12. Кравчук М.В. Юридична клініка – інноваційних напрямків розвитку правової освіти в Україні” / М.В. Кравчук, Р. М. Мудрак // Верховенство права у новітніх законодавчих реформах: доктрина та практика: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково практичної конференції “Актуальна юриспруденція”, м. Київ 11 грудня 2014 року. Тези наукових доповідей. – К., 2014 року. – С. 7-30.

13. Лоджук М. Понятие и назначение юридической клиники / М. Лоджук // Международный научно-практический правовой журнал “Legea si Viata” (“Закон и жизнь”). – 2013. – № 11/2 (263). – С. 158-164.
14. Молдован В.В. Юридична клініка: Навч. пос. / В.В. Молдован, Р.С. Кацавець – К.: Центр учбової літератури, 2007.– 224 с.
15. Опришко В.Ф. Особливості підготовки юристів у непрофільних вищих навчальних закладах України: сучасний стан і шляхи подальшого розвитку / В.Ф. Опришко // Правове регулювання економіки. – 2013. – № 13-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/userfiles/24_11_2015/2013/3.pdf
16. Pisuliński J. Regulacje prawne oraz propozycje legislacyjne uregulowania statusu prawnego poradni, [w:] Studencka poradnia prawna. Idea, organizacja, metodologia / J. Pisuliński. – Warszawa, 2005.
17. Сенчак. І. І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні / І. І. Сенчак // Адвокат. – 2012. – №11(46). – С. 40-46.
18. “Юридичні клініки” в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: Посібник / За ред. М.В. Дулеби. – К.: “МП Леся”, 2004. – 120 с.

Кубей В.В.

*студент V курсу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету*

Науковий керівник: *к.ю.н., доцент кафедри теорії та
історії держави і права ТНЕУ
Подковенко Т.О.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Захист прав людини є одним з головних завдань світової спільноти. У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються як основні права людини. Ці стандарти відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити. Таким чином, права людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства. Обсяг прав і свобод людини в сучасному суспільстві визначається не лише особливостями певного співтовариства людей, а й розвитком людської цивілізації в цілому, рівнем інтегрованості міжнародного співтовариства. Тому у галузі прав людини існує близько 300 декларацій, конвенцій, хартій, у різний час створених і визнаних світовою спільнотою [7].

Міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини – це встановлені в договірному порядку правові норми мінімально допустимого поведіння держави